

Ida MUSIAŁKOWSKA

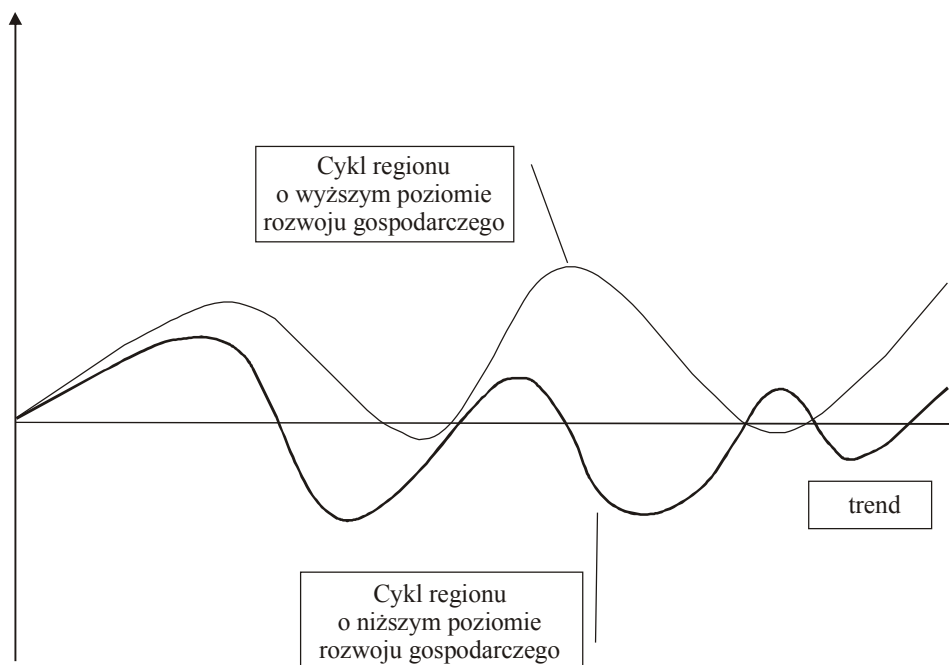
POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNO- -GOSPODARCZEGO A WRAŻLIWOŚĆ CYKLICZNA REGIONÓW UNII EUROPEJSKIEJ

Wstęp

W artykule przedstawiono zależność pomiędzy poziomem rozwoju gospodarczego regionów UE15 a ich wrażliwością cykliczną. Analiza wrażliwości wpisuje się w rozważania dotyczące problemów konwergencji gospodarczej oraz synchronizacji regionalnych cykli koniunkturalnych. Zróżnicowanie rozwoju oraz struktury gospodarczej powoduje odmienne reakcje w różnych fazach koniunktury. Zakłóca to efektywność funkcjonowania Unii Gospodarczej i Walutowej (UGW). Problem jest tym istotniejszy, gdy państwa członkowskie tracą możliwość wpływania na politykę gospodarczą poprzez instrument, jakim jest polityka monetarna. Polityka ta, kierowana ze szczybla europejskiego, nie uwzględnia zróżnicowanego poziomu rozwoju gospodarczego wszystkich regionów. Dlatego też istotnym problemem badawczym są wspomniane zagadnienia konwergencji, a także określenie wrażliwości cyklicznej regionów UE i sprawdzenie, które regiony reagują silniej, a które słabiej na zakłócenia gospodarcze.

Literatura przedmiotu określa, że regiony o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego są mniej wrażliwe cyklicznie, a ich amplituda odchylenia od linii trendu jest mniejsza niż w przypadku regionów o niższym poziomie rozwoju. W artykule hipotezę uszczegółowiono w następujący sposób:

- opisana sytuacja zachodzi przeważnie podczas fazy spadku (klasycznej recesji) badanej wartości,
- w fazie wzrostu (ożywienia) amplituda odchylenia od trendu regionów o wyższym poziomie rozwoju bywa większa niż w przypadku regionów o niższym poziomie rozwoju, sama natomiast faza może trwać dłużej.

Rys. 1. Cykle koniunkturalne regionów o wyższym i niższym poziomie rozwoju gospodarczego

Na podstawie danych dla okresu 1975-2002 wyodrębniono grupę trzydziestu regionów¹ o najwyższym i trzydziestu o najniższym poziomie wskaźnika WDB (wartości dodanej brutto: *gross value added* – GVA) na mieszkańca. Kolejność określono na podstawie wartości WDB na mieszkańca w SSN w 2002 r.² W obu wyodrębnionych grupach przeprowadzono analizę przebiegu cykli. W tej części badań posłużono się wartościami WDB wyrażonym w euro (rok bazowy 1995) w latach 1975-2002³. Zmienność szeregów czasowych, obejmujących odchylenia wartości od linii trendu, zbadano za pomocą wariancji i na tej podstawie określono stopień wrażliwości cyklicznej dla obu grup regionów.

¹ Regiony nowych państw członkowskich zajmują jedno z ostatnich miejsc w rankingach zamożności regionów. Badanie przeprowadzono jednakże tylko dla regionów NUTS1 i NUTS2 UE15 ze względu na zbyt krótki okres analizy dla regionów nowych państw członkowskich.

² Jest to odniesienie do rankingu regionów najbogatszych i najbiedniejszych, przygotowanego przez Komisję Europejską, gdzie miarą był PKB *per capita* w SSN (standardach siły nabywczej, ang. PPS). Grupy te w obu przypadkach w zasadzie się pokrywają. Tabele ze szczegółowymi danymi zamieszczono w niniejszym artykule.

³ Te dane posłużyły do przeprowadzenia analiz opisanych w artykule.

1. Poziom rozwoju gospodarczego regionów Unii Europejskiej

W ostatnich latach regiony zaczęły odgrywać coraz większą rolę w życiu gospodarczym i politycznym. Widoczne jest to szczególnie na terenie Wspólnot Europejskich, gdzie regiony włączają się w proces osiągania spójności gospodarczej i społecznej całego terytorium. To one traktowane są jako podmioty bardziej elastycznie reagujące na zmiany i łatwiej dostosowujące się do wymogów stawianych przed współczesnymi systemami gospodarczo-politycznymi. Traktowane są jako minigospodarki, które, tak jak i większe jednostki terytorialne (państwa), reagują na impulsy zewnętrzne (szoki zewnętrzne). Na funkcjonowanie gospodarki regionu mają wpływ mechanizmy mnożnika i akceleratora. Ścieżki wzrostu regionów zależne są od zmian na rynkach światowych, cykli handlu, zmian relatywnych cen oraz konkurencji zewnętrznej⁴.

Gospodarki regionalne są współzależne między sobą, a jednocześnie, będąc częścią organizmu krajowego i ponadkrajowego, są powiązane wzajemnie również z nimi. Są one systemami otwartymi, a wyniki gospodarcze oraz produktywność zależą od przepływu pomiędzy nimi: towarów, usług, materiałów, technologii, innowacji, myśli, informacji⁵. Odzwierciedlają one wymianę handlową, jaka zachodzi między regionami. Regiony specjalizują się w takiej działalności gospodarczej, w której zyskują przewagę komparatywną. Specjalizacja umożliwia regionom osiągnięcie wyższego poziomu rozwoju gospodarczego, co przekłada się na wielkość produktu krajowego i światowego. Osiągnięcie przewagi komparatywnej decyduje też o wrażliwości regionów na wahania koniunktury.

Na powstawanie wahań wpływają czynniki lokalne: przyrosty siły roboczej, warunki życia, czynniki demograficzne i klimat biznesowy⁶, oraz czynniki ponadlokalne: wymiana handlowa, kurs walutowy, efekt graniczenia krajów/regionów ze sobą, szoki zewnętrzne, powiązania historyczne i kulturowe⁷. Czynniki o charakterze ponadlokalnym uważane są także bardzo często za czynniki sprawcze synchronizacji cykli koniunkturalnych. Analiza procesów gospodarczych pozwoliła też na sformułowanie stwierdzenia, że cykl krajowy nie jest sumą cykli regionalnych. Synchronizacja cykli (współwystępowanie w czasie punktów zwrotnych koniunktury) jest obecnie przedmiotem coraz większego zainteresowania naukowców i polityków. Znajduje swój wymiar praktyczny, oddziałując na funkcjonowanie większych systemów gospodarczych. Przykładem

⁴ L. Klaassen, L. van den Berg, *Spatial Cycles*, Aldershot, Brookfield 1987.

⁵ R. Domański, *Gospodarka przestrzenna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 113-114.

⁶ Ibidem.

⁷ S. Barrios, J.J. de Lucia, *Economic Integration and Regional Business Cycles*, FEDEA, 2001, www.fedea.es.

jest Unia Gospodarcza i Walutowa, której sprawność działania uzależnia się m.in. od jednakowego (symetrycznego) reagowania na zjawiska zakłócające procesy gospodarowania, czyli tzw. szoki. Już nie tylko synchronizacja cykli koniunkturalnych krajów członkowskich, ale i regionów UE ma coraz większe znaczenie.

Regiony europejskie nie są jednorodne. Opierając się na różnych kryteriach i miernikach, można dokonać ich podziału. Do badań rozwoju gospodarczego regionów (w tym w szczególności regionów UE) stosowane są najczęściej następujące kryteria:

- struktura zatrudnienia w trzech sektorach gospodarki: rolnictwie, przemyśle i usługach, która w najbardziej syntetyczny sposób informuje o etapie rozwoju kraju i regionu⁸,
- poziom produktu krajowego brutto oraz poziom produktu krajowego brutto na jednego mieszkańca, pozwalający ocenić syntetycznie, jaki jest poziom stopy życiowej mieszkańców danego regionu,
- stopa bezrobocia – charakteryzuje ona regiony w odniesieniu do sytuacji na rynku pracy (widać w niej ogólny stan gospodarki oraz niedostosowania popytu i podaży na rynku pracy),
- dynamika zmian PKB oraz struktury zatrudnienia, a także zmian stopy bezrobocia, ujętych w analizie grupowej – analizie wiązek.

Klasyfikację regionów przeprowadzono ze względu na wymienione wyżej kryteria.

a. Podział regionów ze względu na strukturę zatrudnienia

Na podstawie *Trzeciego raportu na temat spójności społecznej i gospodarczej* przedstawiono wartości minimalne i maksymalne odsetka zatrudnionych w trzech głównych sektorach gospodarki: rolnictwie, przemyśle i usługach dla wszystkich regionów UE. Porównano też odsetek zatrudnionych w sektorach z wartościami granicznymi odsetka w klasyfikacji zastosowanej do określania typów regionów⁹ (tab. 1).

⁸ Jest to od lat obowiązujący kanon. Patrz: K. Gawlikowska-Hueckel, *Procesy rozwoju regionalnego w UE. Konwergencja czy polaryzacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003, s. 257, a także C. Clark, *The Conditions of Economic Progress*, London 1957; A. Lipowski, *Struktura gospodarki transformującej się Polski 1990-1998 i projekcja do roku 2010*, Warszawa 2000.

⁹ Są to regiony: rolnicze, rolniczo-przemysłowe, rolniczo-usługowe, przemysłowe, przemysłowo-usługowe i usługowe. Wartości graniczne odsetka zatrudnionych dla określania regionu jako rolniczy wynoszą 9%, przemysłowego 32%, a usługowego 61%. Typy pośrednie składają się z kombinacji odsetka zatrudnionych w poszczególnych sektorach (por. tab. 2).

Tabela 1

Regiony według odsetka zatrudnionych w sektorach gospodarki (2002 r.)

Wyszczególnienie	Rolnictwo		Przemysł		Usługi	
Wartości minimalne i maksymalne odsetka zatrudnionych w regionach (% ludności pracującej)	0,1-36,5		7,7-43,3		42,3-91,5	
	%	liczba regionów	%	liczba regionów	%	liczba regionów
Liczba regionów o określonym procencie zatrudnionych w sektorze według wartości granicznych w tym	+20	14	+40	9	+75	41
	10-20	20	30-40	89	70-75	52
	5-10	48	15-30	148	67-70	40
	3-5	70	<15	14	60-67	74
	<3	108			55-60	38
	<1	23			<55	15
	+9	40 – 15,4%	+ 32	67-25,8%	+61%	200-77%
	<9	220 – 84,6%	<32	193-74,2%	<61%	60-23%
	łącznie	260 = 100%	łącznie	260 = 100%	łącznie	260=100%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Trzeciego raportu na temat spójności społecznej i gospodarczej*, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luksemburg 2004.

W strukturze zatrudnienia w regionach Unii Europejskiej dominują usługi, jedna czwarta regionów specjalizuje się w produkcji przemysłowej, a jedna szóstą – w produkcji rolnej.

Regiony rdzenia najczęściej mają dość silnie zdywersyfikowaną strukturę¹⁰. Duży odsetek osób zatrudnionych w usługach widoczny jest w regionach strefy przybrzeżnej basenu Morza Śródziemnego. Szczególne znaczenie ma też zatrudnienie w sektorze nowych technologii zarówno w sferze przemysłowej (produkcyjnej), jak i usługowej z nią związanej. Przeważają tu regiony zachodniemieckie, brytyjskie, francuskie, fińskie, szwedzkie i włoskie¹¹. Tam też powstają tzw. *clusters* (skupienia). Wiele z tych regionów, chociaż nie wszystkie, ma zbieżne cykle koniunkturalne. Przy zróżnicowanej strukturze regionu korelacja cykli jest dużo mniej wyraźna niż w przypadku regionów rolniczych i przemysłowych.

Na podstawie struktury zatrudnienia można wyróżnić sześć typów regionów (tab. 2).

¹⁰ Dywersyfikacja oznacza w praktyce uniezależnienie gospodarki regionu od jednego sektora. Zatrudnienie rozkłada się w miarę równomiernie w sektorach i dalej w poszczególnych branżach.

¹¹ Położenie geograficzne nie odgrywa roli w przypadku tych regionów.

Tabela 2

**Kryteria klasyfikacji regionów UE ze względu na strukturę zatrudnienia
w gospodarce (w %)**

Typy regionów	Udział pracujących w rolnictwie	Udział pracujących w przemyśle	Udział pracujących w usługach
Rolnicze	> 9	< 32	< 61
Rolniczo-przemysłowe	> 9	> 32	< 61
Rolniczo-usługowe	> 9	< 32	> 61
Przemysłowe	< 9	> 32	< 61
Przemysłowo-usługowe	< 9	> 32	> 61
Usługowe	< 9	< 32	> 61

Źródło: K. Gawlikowska-Hueckel, *Procesy rozwoju regionalnego w UE. Konwergencja czy polaryzacja?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003, s. 252.

W ostatnich latach można zauważyć proces przechodzenia z jednego typu regionów do innego. W latach 1989-1998 tylko dwa regiony straciły charakter rolniczo-przemysłowy na rzecz rolniczego. Natomiast zaistniała wyraźna tendencja do przechodzenia regionów z grup o najwyższym udziale zatrudnienia w rolnictwie do charakteryzujących się wyższym odsetkiem zatrudnionych w przemyśle i usługach. Są to prawidłowości charakterystyczne dla długookresowych zmian strukturalnych¹². Czynniki, które dodatkowo wpływają na zróżnicowanie regionalne i zmiany charakteru regionów, są poziom wykształcenia siły roboczej oraz nakłady na działalność badawczo-rozwojową.

Analiza struktury zatrudnienia w regionach według trzech podstawowych kategorii, tj. usług, rolnictwa i przemysłu, pozwala zauważyć, że:

- 1) Najwyższy odsetek zatrudnionych w usługach występuje w wysoko zurbanizowanych regionach centralnych i peryferyjnych¹³ UE o dużej gęstości zalud-

¹² K. Gawlikowska-Hueckel, *Procesy rozwoju*.

¹³ Istnieje wiele definicji „rdzenia” i „peryferii”. Najczęściej stosowane w naukach społecznych (i używane w kontekście globalizacji) podziały na rdzeń, półperyferia i peryferia dokonywane są na podstawie kryterium dochodu narodowego, przypadającego na mieszkańca. Siłą napędową gospodarki światowej są państwa rdzenia (państwa najbogatsze, najczęściej Grupy G7). „W «europejskiej strefie rdzeniowej» (European Core) wspólnota 15 państw otworzyła epokę nowych stosunków pomiędzy «europejskim centrum» (European Center) a trzema «europejskimi obszarami peryferyjnymi» (European Peripheries): «peryferiami śródziemnomorskimi» (Mediterranean Periphery), «peryferiami atlantyckimi» (Atlantic Periphery) i «peryferiami północnymi» (Periphery of the Nord)”. Zatem regiony położone w państwach założycielskich zaliczane są do tzw. rdzenia. Regiony państw pozostałych noszą nazwę regionów peryferyjnych. A. Kukliński, *Rozszerzenie Unii Europejskiej o państwa*

nienia, wysokim PKB na mieszkańca i niskiej stopie bezrobocia. Do regionów tych należą regiony belgijskie (np. Bruksela, Brabancja Flamandzka), francuskie (Île-de-France, Provence-Alpes-Côte d'Azur, Korsyka), austriackie (Wiedeń), ale także angielskie (Wielki Londyn, Surrey, East and West Sussex). Odsetek zatrudnionych w usługach sięga w nich od 77 do ponad 90%. PKB na mieszkańca dla części regionów przekracza średnią UE nawet o dwie trzecie. W regionach tych dużą rolę odrywają nakłady na badania i rozwój oraz zatrudnienie w sferze nowych technologii (tab. 3). W regionach o najwyższym PKB na mieszkańca bardzo duży odsetek osób zatrudniony jest w przemyśle najnowszych technologii¹⁴. Przewodzą pod tym względem głównie regiony brytyjskie, część regionów rdzenia i metropolie¹⁵.

- 2) Najwyższy odsetek zatrudnionych w rolnictwie występuje w regionach peryferyjnych, o niskiej gęstości zaludnienia i niskim PKB na mieszkańca¹⁶. Są to głównie regiony greckie, gdzie udział zatrudnienia w rolnictwie waha się od 24 do prawie 40%, stopa bezrobocia natomiast pod koniec lat dziewięćdziesiątych wynosiła średnio około 7%¹⁷. Regiony peryferyjne często charakteryzują się wyższym od średniej UE udziałem pracowników o niższym poziomie edukacji. Zgodnie z badaniami związków poziomu edukacji i stopy bezrobocia uważa się, że dalszy wzrost gospodarczy w tych regionach (i spadek stopy bezrobocia) zależy też od wzrostu odsetka osób ze średnim wykształceniem¹⁸.
- 3) Najwyższy odsetek zatrudnionych w przemyśle charakteryzuje regiony zarówno położone peryferyjnie, jak i centralnie: regiony portugalskie, niemieckie, włoskie, hiszpańskie i austriackie. Wśród wymienionej grupy odsetek zatrudnienia w tym sektorze wynosi powyżej 36%. Wiele spośród wymienionych regionów zaliczyć można do bogatych, o wysokim PKB na mieszkańca, są jednak także regiony oscylujące poziomem tego współczynnika w granicach średniej dla całej UE, a także takie, których PKB na mieszkańca znajduje się poniżej poziomu średniego.

Europy Środkowej i Wschodniej – perspektywa roku 2010, Kwartalnik Studiów Regionalnych 1997, nr 2, http://www.ce.uw.edu.pl/wydawnictwo/Kwart_2_1997/Kuklinski.pdf.

¹⁴ *Regions: Statistical Yearbook 2003*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2003, s. 83.

¹⁵ W tym sektorze w wymienionych regionach zatrudnionych jest powyżej 30 000 osób.

¹⁶ *Regions*.

¹⁷ Eurostat, *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of the Regions of the EU*, European Commission, Brussels, 1998.

¹⁸ I. Musiałkowska, *Związki poziomu edukacji i bezrobocia w państwach Unii Europejskiej. Przykład Hiszpanii* (praca magisterska, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1999).

Tabela 3

Regiony o najwyższym odsetku zatrudnienia w sektorze najnowszych technologii (2001 r.)

Regiony na poziomie NUTS2	Odsetek zatrudnionych w przemyśle najnowszych technologii	Odsetek zatrudnionych w usługach
UKJ1 Berkshire et al.	10,3	13,6
SE01 Stockholm	8,4	9,9
UKH2 Bedfordshire et al.	7,8	10,4
FR1 Île-de-France	7,5	9,2
BE24 Vlaams Brabant	7,1	8,9
ES3 Comunidad de Madrid	7,1	9,6
NL31 Utrecht	7,1	8,9
UKI2 Outer London	7,1	8,5
FI16 Uusimaa	7,1	9,0
UKI1 Inner London	6,9	7,9
UKJ3 Hampshire and Island of Wight	6,1	8,3
UKJ2 Surrey, East and West Sussex	6,0	7,6
UKH1 East Anglia	5,6	7,9
IT6 Lazio	5,6	7,2
DE71 Darmstadt	5,5	7,8
AT13 Wien	5,4	6,8
UKK1 Gloucestershire et al.	5,3	7,0
DE12 Karlsruhe	5,2	8,5
DE21 Oberbayern	5,2	7,9
FR62 Midi-Pyrenees	5,0	7,4

Źródło: *Regions: Statistic Yearbook 2003*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2003, s. 83.

b. Podział regionów ze względu na poziom PKB na mieszkańca

Komisja Europejska, definiując i reformując politykę spójności Unii Europejskiej, analizuje sytuację poszczególnych regionów. Na przestrzeni lat oceniany jest stopień rozwoju gospodarczego tych regionów. Opierając się na raportach spójności i okresowych raportach Komisji Europejskiej o sytuacji regionów w UE, udaje się wyodrębnić grupę regionów, które stale utrzymują się w czołówce (jest to 10 najbogatszych regionów o najwyższym poziomie rozwoju gospodarczego). Są to regiony rdzenia (z Niemiec, Belgii, Luksemburga, Francji) oraz peryferii (z Wielkiej Brytanii). Na grupę 10 regionów o najwyższym PKB na mieszkańca składają się głównie północne miasta-stolice oraz najlepiej prosperujące obszary południowych Niemiec i północne regiony Włoch. Na przeciwnym biegunie można wyróżnić grupę najbiedniejszych regionów – regiony peryferyjne (Hiszpanii, Portugalii, zamorskie terytoria Francji, niektóre regiony

greckie i południowych Włoch). Obie grupy zasadniczo nie ulegają zmianie. W obu przypadkach zachodzą natomiast przesunięcia pozycji poszczególnych regionów (tab. 4).

Regiony przodujące notują średni PKB na mieszkańca od 45 do 60% powyżej średniej unijnej, podczas gdy w regionach najbiedniejszych PKB na głowę wynosi prawie 40% poniżej średniej¹⁹.

Dla porównania rankingów opracowanych przez Komisję Europejską uszeregowano także regiony według produktu wyrażonego wartością dodaną brutto (WDB), przypadającego na mieszkańca, wyrażonego w SSN. Na podstawie analizowanych danych wyodrębniono 30 regionów najbogatszych i 30 najbiedniejszych (tab. 5).

W analizowanym okresie nastąpił spadek wartości średnich w grupie regionów najbogatszych (wyjątek stanowią średnie obliczone dla 30 regionów, gdzie był wzrost o 1 punkt procentowy w latach 1986-2002). Mimo to nadal regiony te notują wartości przekraczające poziom średni dla UE od 30 do 100%. Regiony najbiedniejsze natomiast wykazywały wzrost wartości średnich w kolejnych okresach od 5 do 7% dla 30 przedstawionych regionów. Część regionów jednak odnotowała zmiany około 10%. W grupie regionów najbiedniejszych znalazły się regiony wschodnich Niemiec, których rozwój kształtuje się na poziomie około 66% średniej UE. Wszystkim regionom najbiedniejszym do średniej brakuje nadal około 33-50% wartości analizowanej zmiennej.

Podobnie jak w analizach przeprowadzonych przez Komisję Europejską uważano, że również w przypadku WDB na mieszkańca grupy regionów najbogatszych i najbiedniejszych w okresie prawie trzydziestu lat nie zmieniły się, chociaż regiony zajmują inne pozycje w rankingach. Są jednakże wyjątki, takie jak region Irlandii Southern i Eastern (IE02), który z grupy regionów najbiedniejszych (w 1975 r.) znalazł się w grupie regionów najbogatszych (w 2001 r.). W początkowym okresie analizy, w latach siedemdziesiątych XX w., w czołówce znajdowały się regiony Szwecji, niebędącej wówczas członkiem Wspólnot Europejskich. W związku z poszerzeniem UE w 1991 r. o landy wschodnich Niemiec do grupy regionów najbiedniejszych dołączyły właśnie te regiony.

Wyodrębnione grupy regionów najbogatszych i najbiedniejszych w obu analizowanych przypadkach są podobne (por. tab. 4 i 5). Ponieważ WDB obrazuje dokładniej wartość produkcji wytworzoną w regionach, dlatego też poszczególne regiony zajmują jednak nieco inne miejsca w swoich grupach. Wśród regionów najbiedniejszych znalazły się regiony brytyjskie oraz belgijski region Hainaut, który dołączył do tej grupy w ostatnich latach (tab. 5). Generalnie jednak

¹⁹ *First and Second Periodic Report on the Social and Economic Cohesion*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 1996, 2001.

można uznać, że skład grup w obu rankingach jest prawie taki sam. Podobne obserwacje daje analiza tzw. wiązek, inaczej skupień lub gron (*clusters*)²⁰.

Wszystkie zaprezentowane podziały regionów pozwalają stwierdzić, że bez względu na przyjęte kryterium w czołówce i na ostatnich miejscach danej klasyfikacji znajdują się zazwyczaj te same regiony. Stwierdzenie to pozwala na dokonanie analizy wrażliwości cyklicznej regionów najbogatszych i najbiedniejszych oraz sprawdzenie postawionej w artykule hipotezy.

2. Metodologia

Miara wrażliwości cyklicznej regionów Unii Europejskiej

Wrażliwość cykliczna odnosi się do siły fluktuacji w gospodarce w poszczególnych fazach: fazie wzrostu i fazie spadkowej. Za regiony o mniejszej wrażliwości najczęściej uważa się regiony o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego (regiony bogatsze). Charakteryzują się one mniejszymi odchyleniami od linii trendu w fazie spadkowej niż regiony o niższym poziomie rozwoju. W fazie wzrostu natomiast mogą mieć wahania o większej amplitudzie, a sama faza może trwać dłużej.

Badając wrażliwość cykliczną, obserwować można:

- amplitudę wahań,
- bezwzględne wartości odchylenia od linii trendu,
- średnie kwadratowe odchylenie od linii trendu, obrazujące intensywność wahań,
- wariancję.

Dla zweryfikowania hipotezy o mniejszej wrażliwości cyklicznej regionów o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego zdecydowano się na przeprowa-

²⁰ Por. badania przeprowadzone przez K. Gawlikowską-Hueckel, *Procesy rozwoju*, s. 292-297. Kryterium doboru regionów do wiązek są m.in. przyrost PKB, przyrost udziału liczby pracujących w rolnictwie, przemyśle i usługach oraz zmiany stopy bezrobocia. W najbardziej dynamicznej grupie regionów znalazły się (w analizowanym okresie 1988-1998) regiony najsłabsze gospodarczo: greckie, portugalskie i irlandzkie – umieszczone na końcu rankingów według PKB na mieszkańca oraz WDB na mieszkańca w SSN. W dwóch innych wiązkach znalazły się regiony tzw. rdzenia oraz regiony Hiszpanii, Włoch, Grecji i Wielkiej Brytanii. Regiony silniej rozwinięte charakteryzowały się niższą dynamiką wzrostu i niewielkimi zmianami w strukturze zatrudnionych w trzech sektorach gospodarki. Najniższa dynamika charakteryzowała jednak grupę regionów najlepiej rozwiniętych (czwarta wiązka). Regiony te znajdowały się na czele zestawień, odnoszących się do stopnia zamożności poszczególnych regionów europejskich.

zenie analizy wariancji dla 30 regionów o najwyższym i 30 o najniższym poziomie WDB na mieszkańca, wyrażonym w SSN. Regiony ujęto w grupy na podstawie wartości WDB na mieszkańca w SSN z 2002 r.

Wariancja jest miarą zmienności analizowanej zmiennej, która odzwierciedla zróżnicowanie zbiorowości. Wyrażana jest średnią arytmetyczną kwadratów odchyłeń poszczególnych wartości cechy od średniej arytmetycznej zbiorowości. Pozwala także łatwiej dokonać interpretacji niż w przypadku odchylenia standardowego (innej miary zmienności, będącej też miarą intensywności wahań cyklicznych), obliczanego jako pierwiastek kwadratowy z wariancji. Wariancję obliczono dla zlogarytmowanych i pozbawionych trendu deterministycznego szeregów czasowych, obrazujących odchylenia wartości WDB od trendu. Przeprowadzono też obserwację amplitud wahań w wymienionych grupach regionów.

3. Analiza zmienności przebiegu regionalnych cykli koniunkturalnych

Na podstawie bazy danych ERECO dokonano porównania 30 regionów o najwyższym i 30 regionów o najniższym poziomie WDB na mieszkańca, wyrażonym w SSN. Ranking regionów przeprowadzono według stanu z 2002 r. (kolumna 3 w tab. 5). Badania dotyczyły okresu 1975-2002. Dla szeregów czasowych przeanalizowano odchylenia od linii trendu. W analizie wskazano lata, w których występują wartości maksymalne i minimalne dla poszczególnych grup regionów (opierając się na wartości skumulowanej dla całej grupy). Na podstawie szczegółowych danych, obejmujących odchylenia od linii trendu za lata 1975-2002 (oraz ich obrazu graficznego – rys. 2), zaobserwowano następujące prawidłowości:

- dla regionów o najwyższych wartościach WDB na mieszkańca w SSN najbardziej widoczne odchylenia od trendu widoczne są w latach: 1979, 1991, 1994 oraz 2000 (odpowiednik górnych punktów zwrotnych) oraz w 1976, 1983, 1993 i 1995 (odpowiednik dolnych punktów zwrotnych),
- w przypadku regionów o najniższym poziomie WDB są to lata: 1980, 1985, 1990 (1991), 1996 (dla niektórych regionów), 1999 i 2001 dla najwyższych dodatnich wartości odchyłeń od trendu oraz 1977, 1984, 1995 (a także 1998 r. dla niektórych regionów) i 2000 dla dolnych punktów (najniższych wartości odchyłeń).

Najogólniej można zaobserwować, że:

- regiony o wyższym poziomie WDB wykazują wyższe wartości odchyłeń w fazie wzrostu i niższe w fazie spadku (z wyjątkiem trzech regionów) niż re-

Tabela 6

Momenty maksymalnych i minimalnych wartości odchyień w latach 1975-2002 (w WDB skumulowanym dla regionów o najwyższym i najniższym poziomie rozwoju)

Najwyższe wartości odchyień dla regionów		Najniższe wartości odchyień dla regionów	
o najwyższym poziomie WDB	o najniższym poziomie WDB	o najwyższym poziomie WDB	o najniższym poziomie WDB
1979	1980	1976	1977
1991	1985	1983	1984
1994	1990 (1991)	1993	1995
2000	1996	1995	(1998)
	1999 (2001)		2000

- giony z grupy o niższym WDB na mieszkańca (wartości skumulowane i średnie²¹ wahań gospodarki obu grup regionów przedstawiono na rys. 2),
- w przypadku regionów o najwyższym poziomie WDB faza wzrostu jest dłuższa niż w przypadku regionów o najniższym poziomie WDB (rys. 2),
 - w przypadku regionów o niższym poziomie WDB dłużej trwających okresów nieprzerwanego wzrostu jest mniej (rys. 2),
 - w grupie regionów o niższym poziomie WDB następuje wyraźne przesunięcie czasowe (opóźnienie) zarówno w przypadku dodatnich, jak i ujemnych odchyień od trendu.

W przypadku obu grup regionów zachodzą podobieństwa dotyczące zarówno okresu występowania zmian, jak i kierunku. Regiony biedniejsze charakteryzują się jednakże większą liczbą wahań w analizowanym okresie. Na ośmioletnią fazę wzrostu regionów bogatszych, obejmującą lata 1983-1991, przypadają wahania, obejmujące wzrost w latach 1984-1985, spadek w latach 1985-1986 i kolejny wzrost wartości WDB w latach 1986-1991 dla regionów biedniejszych. Podobnie wygląda sytuacja dla długiej fazy wzrostu regionów bogatszych w latach 1993-2000 i analogicznego okresu analizy dla regionów biedniejszych. Najdłuższe fazy wzrostu dla regionów bogatych wyniosły 7 i 8 lat, a dla regionów biednych 4 i 5 lat. Fazy spadku natomiast obejmowały okres 1-4 lat dla regionów bogatych, a 1-5 lat dla regionów biednych. Cykle trwają w regionach biedniejszych 6-9 lat, a w regionach bogatszych około 9-12 lat²². W ostatnich

²¹ Wartości skumulowane pokazują ogólny obraz cyklu dla grupy regionów najbogatszych i najbiedniejszych. Rysunek obrazuje dodane wartości odchylenia od trendu wszystkich regionów z grupy w poszczególnych latach.

²² Obserwacje potwierdzają inne badania dla regionów europejskich, gdzie wyodrębnia się cykle, trwające około 7-9 lat w regionach bogatszych, a około 5-8 lat w regionach biedniejszych. Cykle regionów bogatszych zazwyczaj są dłuższe niż biedniejszych, co często wy-

latach w grupie regionów biedniejszych zauważalne jest częstsze występowanie punktów zwrotnych, a fazy są krótsze niż w grupie regionów bogatszych.

Tabela 7

Długość faz cykli regionów najbogatszych i najbiedniejszych lata 1975-2002

Regiony najbogatsze			Regiony najbiedniejsze		
kierunek zmian	okres	liczba lat	kierunek zmian	okres	liczba lat
Wzrost	1975-1976	1	Wzrost	1975-1976	1
Spadek	1976-1977	1	Spadek	1976-1977	1
Wzrost	1977-1979	2	Wzrost	1977-1979	2
Spadek	1979-1983	4	Spadek	1979-1984	5
Wzrost	1983-1991	8	Wzrost	1984-1985	1
Spadek	1991-1993	2	Spadek	1985-1986	1
Wzrost	1993-2000	7	Wzrost	1986-1991	5
Spadek	2000-2002	2	Spadek	1991-1996	5
			Wzrost	1996-2000	4
			Spadek	2000-2001	1
			Wzrost	2001-2002	1

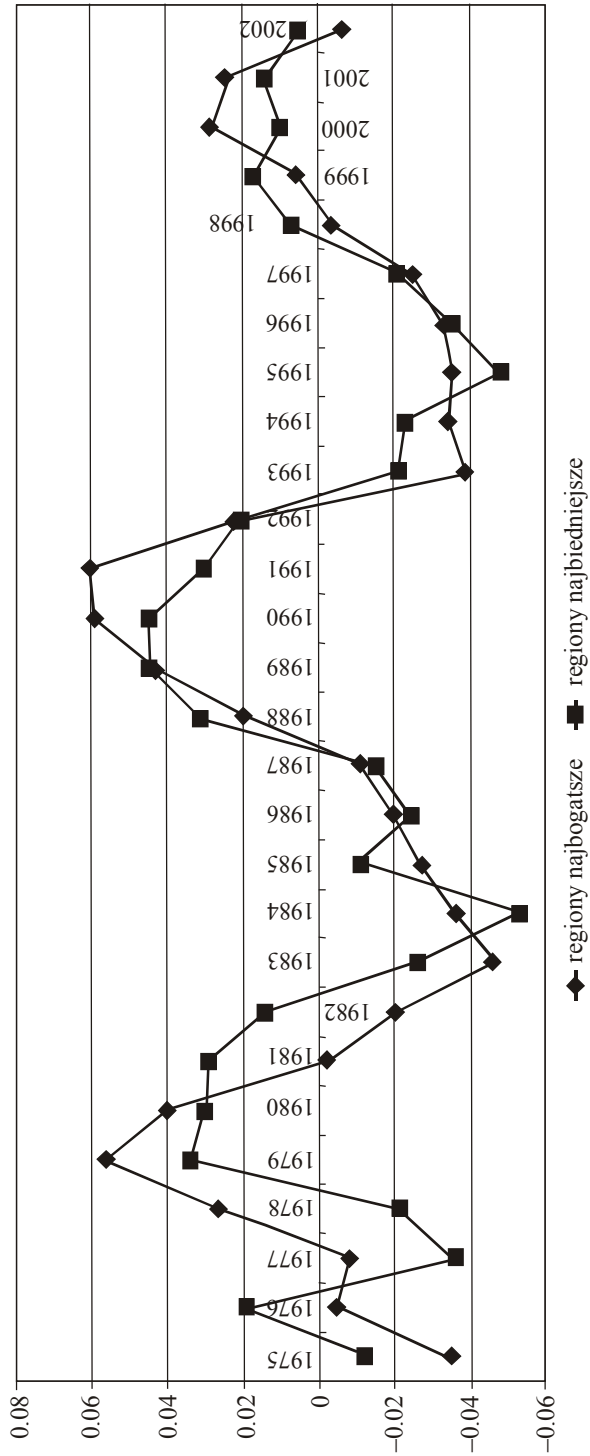
Odnosząc powyższe obserwacje do hipotezy, zakładającej mniejszą wrażliwość cykliczną regionów o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego (bogatszych), można stwierdzić, że hipoteza została potwierdzona. Zjawisko bardziej wyraźne jest w odniesieniu do fazy spadku (recesji). Zaobserwowano też, że

- w fazie spadku regiony o wyższym poziomie WDB na mieszkańca wykazują mniejsze odchylenia od trendu niż regiony o niższym poziomie WDB na mieszkańca,
- regiony o niższym poziomie WDB charakteryzują się większą liczbą wahań.

4. Zmienność odchylenia od trendu WDB analizowanych regionów

Zróznicowanie odchylenia od linii trendu zbadano za pomocą wariancji, dającej jednoznacznie interpretację statystyczną. Poziom wariancji zbadano dla danych logarytmowanych, poddanych następnie usunięciu trendu (tab. 8).

nika ze struktury gospodarczej regionu. W grupie regionów najbiedniejszych znalazło się wiele regionów o relatywnie wysokim odsetku pracujących w rolnictwie, a regiony rolnicze doświadczają krótszych cykli koniunkturalnych. Por. C. Mastromarco, U. Woitek, *Regional Business Cycles in Italy*, 2002, www.udcl.gla.ac.uk; S. Barrios, J.J de Lucía, *Economic Integration and Regional Business Cycles: Evidence from the Iberian Regions*, FEDEA, 2001, www.fedea.es; H.L. Klaassen, L. van den Berg, *Spatial Cycles*.

Rys. 2. Cykle koniunkturalne regionów o najwyższym i najniższym WDB na mieszkańca w SSN w latach 1975-2002 (wartości średnie)

Tabela 8

**Wariancja S2 dla regionów o najwyższym i najniższym poziomie WDB
na mieszkańca (dane dla WDB w latach 1975-2002)**

Lp.	Regiony o najwyższym WDB		Regiony o najniższym WDB	
1	UKI1 Inner London	0,00073	PT2 Açores	0,001708
2	BE1 Bruxelles-Brussel	0,000237	PT14 Alentejo	0,001137
3	DE6 Hamburg	0,00119	UKM4 Highlands and Islands	0,001529
4	FR1 Île-de-France	0,00025	PT12 Centro	0,001265
5	IT2 Lombardia	0,000221	ES43 Extremadura	0,002052
6	AT13 Wien	0,001862	UKL1 West Wales	0,000924
7	IT31 Trentino-Alto Adige	0,000522	GR11 Anatoliki Makedonia	0,002319
8	IT4 Emilia-Romagna	0,000215	GR23 Dytiki Ellada	0,000877
9	IT12 Valle d'Aosta	0,000372	GR21 Ipeiros	0,002366
10	DE21 Oberbayern	0,001542	PT11 Norte	0,001172
11	DE71 Darmstadt	0,001361	GR25 Peloponnisos	0,001434
12	IT3 Nord Est	0,000281	GR22 Ionia Nisia	0,001055
13	DE5 Bremen	0,001654	GR41 Voreio Aigaio	0,001291
14	IT32 Veneto	0,000272	ES61 Andalucia	0,001544
15	UKJ1 Berkshire et al.	0,000739	GR14 Thessalia	0,001216
16	IT11 Piemonte	0,000206	ES6 Sur	0,001621
17	FI16 Uusimaa	0,002105	ES63 Ceuta y Melilla	0,006429
18	IT1 Nord Ovest	0,000263	PT15 Algarve	0,001402
19	SE01 Stockholm	0,000684	PT3 Madeira	0,001512
20	NL31 Utrecht	0,000929	BE32 Hainaut	0,000336
21	IT33 Friuli-Venezia Giulia	0,000333	DEE1 Dessau	0,003367
22	FI2 Aland	0,001955	GR1 Voreia Ellada	0,000669
23	UKH1 East Anglia	0,000696	UKK3 Cornwall	0,00067
24	IE02 Southern and Eastern	0,002123	GR2 Kentriki Ellada	0,00108
25	IT51 Toscana	0,000605	ES11 Galicia	0,00111
26	AT32 Salzburg	0,000684	DE4 Brandenburg	0,002395
27	UKI London	0,00073	DED1 Chemnitz	0,002553
28	IT6 Lazio	0,000303	GR13 Dytiki Makedonia	0,002486
29	DK01 Hovedstadsreg.	0,000464	ES42 Castilla-La Mancha	0,001996
30	IT13 Liguria	0,000553	DE8 Mecklenburg-Vorpommern	0,002193

Dla przeanalizowanych 60 regionów przedstawiono też uszeregowane rosnąco zróżnicowanie odchyleń od linii trendu (tab. 9).

Jak wynika z analizy, najmniejszą wartość wariancji wykazują regiony należące do pierwszej grupy regionów – te o najwyższym WDB na mieszkańca. Przeważają tu regiony włoskie. Spośród regionów grupy pierwszej (najbogatszych) większą zmiennością charakteryzują się regiony niemieckie, fińskie, austriackie i irlandzkie, które znalazły się w drugiej trzydziestce regionów. Wahania regionów o najniższym poziomie WDB są największe. Ostatnie miejsca w tabeli

zajmują regiony niemieckie, jeden region grecki i peryferyjny region hiszpański (ES63) Ceuta i Melilla. Wyjątek pośród drugiej grupy stanowią regiony belgijski, brytyjskie, greckie i hiszpański, które znalazły się wśród regionów o najmniejszej wariancji.

Podsumowując, w grupach regionów najbogatszych i najbiedniejszych przeanalizowano wrażliwość cykliczną regionów, czyli odchylenia od linii trendu badanej wielkości:

- analiza regionów o najwyższym i najniższym poziomie rozwoju gospodarczego wykazała, że odchylenia od linii trendu w fazie spadkowej w grupie regionów najbogatszych są mniejsze (amplituda jest mniejsza) niż w przypadku regionów najbiedniejszych,
- faza wzrostu w grupie pierwszej trwa też dłużej, regiony biedne wykazują większą liczbę wahań,
- porównanie współczynników wariancji dla regionów obu wymienionych grup wykazuje mniejsze jej wartości dla regionów o wyższym poziomie rozwoju (aż 22 regiony z 30 analizowanych wykazały bardzo niewielką wariancję wahań).

Z powyższych wniosków wynika potwierdzenie mniejszej wrażliwości cyklicznej regionów o wyższym poziomie rozwoju gospodarczego. Rozwijają się one w bardziej stabilny sposób, co wywołuje mniej negatywnych skutków w okresie relatywnego spadku koniunktury.

Średni okres trwania cykli wyniósł 6-9 lat dla regionów biedniejszych, a 9-12 lat dla regionów bogatszych. Analiza dokonana w artykule potwierdza badania dla regionów europejskich prowadzone przez H.L. Klaassena i L. van den Berga, C. Mastromarco i U. Woitka oraz S. Barriosa i J.J. de Lucía, gdzie wyodrębnia się cykle regionalne trwające około 7-9 lat w regionach bogatszych, a około 5-8 lat w regionach biedniejszych. Cykle regionów bogatszych zazwyczaj są dłuższe niż biedniejszych, co często wynika ze struktury gospodarczej regionu. W grupie regionów najbiedniejszych znalazło się wiele regionów o relatywnie wysokim odsetku pracujących w rolnictwie, a regiony rolnicze doświadczają krótszych cykli koniunkturalnych²³.

W przypadku wszystkich cykli regionalnych zauważono występowanie fazy spadku koniunktury w okresach, w których w gospodarce światowej dochodziło do wydarzeń powodujących kryzysy.

Odnosząc poziom rozwoju gospodarczego regionów do samej synchronizacji cykli koniunkturalnych, można zauważyć, że w obu grupach regionów (30 regionów najbogatszych i 30 najbiedniejszych) nie wszystkie regiony wykazują synchronizację cykli z innymi cyklami grupy na poziomie uznanym za istotny

²³ C. Mastromarco, U. Woitek, *Regional Business Cycles*.

Tabela 10

Regiony o najwyższym i najniższym poziomie WDB na mieszkańca w SSN i odpowiadająca im liczba regionów grupy o zsynchronizowanym cyklu (2002 r.; $r > 0,75$)

Lp.	Regiony o najwyższym WDB		Regiony o najniższym WDB	
1	IT3 Nord Est	9	ES43 Extremadura	10
2	IT32 Veneto	9	PT12 Centro	9
3	IT6 Lazio	8	ES42 Castilla-La Mancha	9
4	UKI1 Inner London	7	PT2 Açores	8
5	IT31 Trentino-Alto Adige	7	PT11 Norte	8
6	DE5 Bremen	7	ES61 Andalucía	8
7	UKJ1 Berkshire et al.	7	ES6 Sur	8
8	IT1 Nord Ovest	7	PT15 Algarve	8
9	UKH1 East Anglia	7	GR41 Voreio Aigaio	7
10	UKI London	7	GR14 Thessalia	7
11	DE6 Hamburg	6	GR1 Voreia Ellada	7
12	FR1 Île-de-France	6	GR2 Kentriki Ellada	7
13	DE71 Darmstadt	6	ES11 Galicia	7
14	BE1 Bruxelles-Brussel	5	GR13 Dytiki Makedonia	7
15	DE21 Oberbayern	5	GR11 Anatoliki Makedonia	6
16	IT11 Piemonte	5	GR25 Peloponnisos	6
17	IT33 Friuli-Venezia Giulia	4	PT14 Alentejo	4
18	AT13 Wien	3	GR22 Ionia Nisia	4
19	FI16 Uusimaa	3	PT3 Madeira	3
20	IE02 Southern and Eastern	3	DEE1 Dessau	3
21	IT51 Toscana	3	DE4 Brandenburg	3
22	IT13 Liguria	2	DED1 Chemnitz	3
23	IT4 Emilia-Romagna	1	DE8 Meklenburg-Vorpommern	3
24	IT12 Valle d' Aosta	1	GR23 Dytiki Ellada	2
25	SE01 Stockholm	1	GR21 Ipeiros	2
26	FI2 Aland	1	ES63 Ceuta y Melilla	1
27	AT32 Salzburg	1	BE32 Hainaut	1
28	DK01 Hovedstadsreg.	1	UKK3 Cornwall	1
29	IT2 Lombardia	0	UKM4 Highlands and Islands	0
30	NL31 Utrecht	0	UKL1 West Wales	0
	Średnia	4,4	Średnia	5,06

statystycznie²⁴. Obserwowana jest też korelacja cykli regionów najbogatszych i najbiedniejszych.

5. Unia Gospodarcza i Walutowa a polityka gospodarcza w Unii Europejskiej

W kontekście stale istniejących różnicowań gospodarek regionalnych rodzi się pytanie o to, jaka powinna być rola polityki regionalnej UE, czy może ona przyczyniać się do stabilizacji koniunktury w regionach i które obszary działań w regionach powinna wspierać? Cały czas aktualne wydaje się pytanie, jak dalece rozwój regionalny może być zróżnicowany, aby był ekonomicznie efektywny i niesprzeczny z celami społecznymi. A zatem, w przełożeniu na badanie cykliczności wzrostu gospodarki regionów, należy zastanowić się, jaka jest optymalna amplituda regionalnych stóp wzrostu.

Uważa się, że polityka strukturalna UE, stanowiąca część polityki makroekonomicznej, może – przy utracie narzędzia stabilizacji koniunktury, jakim jest kurs walutowy – spełniać po części tę funkcję.

Ze wzrostem roli regionów i ich udziału w produkcji gospodarczej świata wzrasta też rola władz regionalnych i lokalnych, które zaczynają włączać się coraz aktywniej w proces decyzyjny na szczeblu kraju i czasem nawet bardziej na szczeblu wspólnotowym. Chcą przyczynić się do podniesienia konkurencyjności regionu, którym zarządzają, choćby poprzez wpływ na ustalenie priorytetów rozwoju regionalnego dla całego obszaru Unii Europejskiej i kształt prowadzonej przez nią polityki strukturalnej, będącej częścią polityki gospodarczej, oraz alokację funduszy strukturalnych, dodatkowego źródła nowych inwestycji w regionach. Jest to tym bardziej istotne, że z momentem włączenia się w Unię Gospodarczą i Walutową oddziaływanie na rozwój gospodarczy regionów odbywa się poprzez politykę monetarną, kierowaną ze szczebla europejskiego. Nie zawsze będzie ona uwzględniać sytuację, w jakiej znajdują się regiony najbiedniejsze o najniższym poziomie rozwoju. Jak wspomniano przy omawianiu skutków działania polityki monetarnej na kształtowanie się wahań cyklicznych w regionach, zauważalne są odmienne reakcje na podejmowane centralnie decyzje. W jednych przypadkach decyzje te mogą zadziałać stabilizująco na wzrost, ale w innych – nasilić wahania. Stąd jedną z przesłanek działania władz jest wpływ na kształt polityki strukturalnej i dyskusja na temat jej oddziaływania stabilizującego na koniunkturę gospodarczą regionów.

²⁴ Uwzględniono synchronizację zarówno zewnętrzną (cykle regionów różnych państw), jak i wewnętrzną (cykle regionów tego samego państwa). Por. I. Musiałkowska, *Regionalne cykle koniunkturalne w Unii Europejskiej* (praca doktorska, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2005).

W Europie ze względu na asymetrię szoków polityka gospodarcza wymaga zróżnicowania. Te możliwości w UGW są bardzo ograniczone. Dlatego też kraje mniej rozwinięte ponoszą wyższe koszty uczestnictwa w Unii. Uważa się, że dopiero właściwie prowadzona przez Unię wspólna polityka monetarna może przynieść korzyści.

Mimo iż dotychczasowe rozważania odnosiły się do państw, należy wspomnieć, że realizacja UGW ma także wpływ na sytuację w regionach UE. Regiony nie rozwijają się w tym samym tempie, a także ich cykle różnią się czasem trwania oraz amplitudą wahań. Polityka centralna państwa oddziałuje zatem na różne fazy rozwoju gospodarczego i samego cyklu w regionach. W Unii Europejskiej w długim okresie cykle regionalne są stabilizowane przez politykę redystrybucji fiskalnej pomiędzy regionami Unii Gospodarczej i Walutowej, mobilność pracowników i płac²⁵. Mobilność pracowników na terenie Unii Europejskiej wciąż jest jednak niska. Największym zagrożeniem, wypływającym z wahań koniunktury, jest więc wzrost bezrobocia. Stąd też konieczne jest prowadzenie właściwej polityki antycyklicznej, powodującej łagodzenie wahań stopy zatrudnienia.

W przypadku Unii Gospodarczej i Walutowej istnieją obawy, czy realizacja polityki dla całego obszaru walutowego uwzględni sytuację krajów i regionów słabiej rozwiniętych. Podstawowym pytaniem jest to, czy zyski z istnienia obszaru walutowego (brak kursów wewnątrz ugrupowania, stabilne ceny, swoboda przemieszczania kapitałów) kompensują straty z tytułu ograniczenia możliwości oddziaływania polityki makroekonomicznej poszczególnych państw na inflację i bezrobocie. Istnieje w związku z tym kilka kwestii, których dokładniejsze rozpatrzenie postuluje Komitet Regionów UE. Są to m.in.²⁶:

- 1) Kwestia konkurencyjności regionów.
- 2) Lokalizowanie nowych inwestycji w regionach o korzystnych warunkach produkcji (na skutek stabilizacji cen i braku ryzyka kursowego).
- 3) Nowe rozstrzygnięcia fiskalne na poziomie europejskim – utrzymująca się ograniczona mobilność siły roboczej może utrwalić szoki asymetryczne w poszczególnych regionach i te właśnie regiony poniosą koszty uczestnictwa w Unii.
- 4) Powiększanie rozpiętości regionalnych wskutek ograniczenia możliwości redystrybucji dochodu w krajach (dzięki konsolidacji budżetowej). Wymaga to dostosowania funduszy strukturalnych do szacunków potencjalnych strat, które mogą ponieść regiony. Fundusze nie mogą być wykorzystane do spełniania kryteriów konwergencji z Maastricht.
- 5) Bardziej aktywna polityka europejska, dotycząca minimalnych standardów, której przedmiot wiązałby się ściśle z zasadą subsydiarności (wynika ona

²⁵ S. Barrios, J.J. de Lucia, *Economic Integration*.

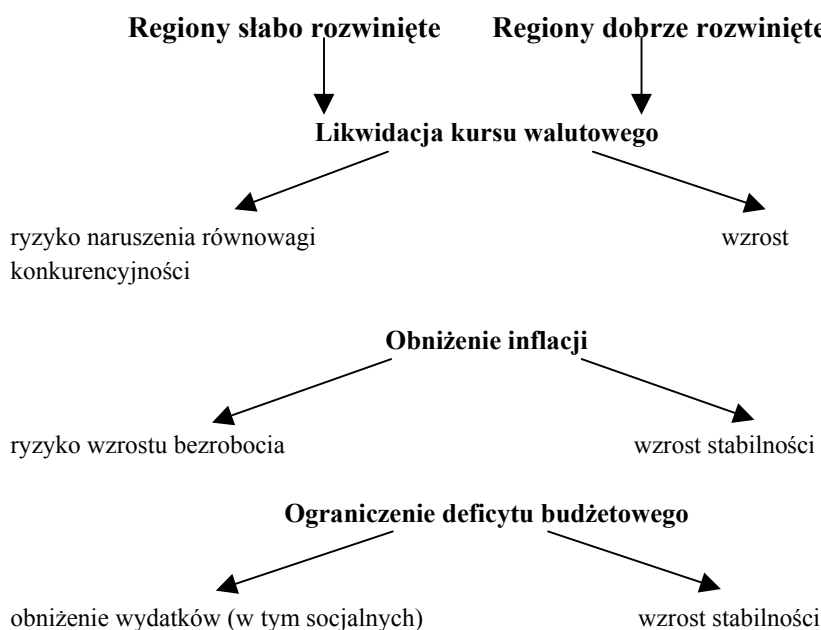
²⁶ Committee of Regions Recommendation, 1996, www.cor.eu.int.

z rosnącego zróżnicowania między regionami, które może zmuszać władze regionalne i lokalne do polityki niskich płac oraz utrzymywania standardów socjalnych i ochrony środowiska na niskim poziomie, tak aby utrzymywać konkurencyjność w stosunku do innych regionów – dotyczy to regionów ze strukturalnie niską produktywnością).

- 6) Kwestie regulacji polityki zatrudnienia na szczeblu europejskim, narodowym i regionalnym, tak aby uczestnictwo w UGW przyczyniało się do aktywnego zwalczania bezrobocia.
- 7) Koordynacja polityki ekonomicznej, by spełniała ona wymiar regionalny – gdy granice stanowią coraz mniejszą przeszkodę w integracji ekonomicznej, może to oznaczać ryzyko nakładania się na siebie cykli koniunkturalnych. Może to wpłynąć na przepływy kapitałowe i handel wewnątrz krajów członkowskich oraz działalność firm międzynarodowych.
- 8) Zmiany w popycie wywołane przez UGW poprzez eliminację kosztów transakcyjnych. Regiony i społeczności o niskich poziomach podatków konsumpcyjnych będą bardziej atrakcyjne dla konsumentów z sąsiednich krajów i można spodziewać się przemieszczania siły nabywczej z regionów o wyższym opodatkowaniu.
- 9) Kwestia nacisku na budżety władz regionalnych i lokalnych poprzez konieczność konsolidacji finansów publicznych.
- 10) Presja na fundusze strukturalne wywierana na skutek powiększenia UE. UGW także przyczyni się do presji na ich redystrybucję. Jeśli oba procesy poszerzenia i pogłębiania Unii Europejskiej nastąpią równocześnie, wówczas powstanie dodatkowa potrzeba znacznych interwencji z tychże funduszy.
- 11) Skutki UGW dla poszczególnych regionów. Powiązania zewnętrzne i wewnętrzne krajów mogą stanowić o szokach. Nawet, jeśli szoki asymetryczne nie wystąpią, istnieje podejrzenie, że nie dojdzie do całkowitej synchronizacji cyklu koniunkturalnego we wszystkich regionach ugrupowania, jakim jest UE. Preferencje krajów i regionów co do kształtowania kursu walutowego i stóp procentowych mogą być zróżnicowane. Przykładowo wybór restrykcyjnej polityki pieniężnej i stałego kursu może oznaczać dla regionów słabiej rozwiniętych nasilenie konkurencji oraz potencjalny spadek produkcji i zatrudnienia. Sama Komisja Europejska uważa jednak, że szoki asymetryczne nie zdestabilizują systemu, ponieważ:
 - kurs walutowy jest skuteczny tylko w określonych warunkach, a jego stosowanie odnosi się do całego kraju, a nie – jak byłoby wskazane – do regionu czy sektora,
 - szoki są często powodowane przez niewłaściwą politykę krajów, a tym błędom może zapobiec funkcjonowanie Unii,
 - władze monetarne Unii dysponują skuteczniejszymi narzędziami dostosowawczymi niż władze krajowe, ponieważ skala ich działań nie jest ograni-

- czona do rynku pojedynczego kraju, zamiast kursu walutowego można stosować politykę dostosowania płac i cen,
- czynnikiem łagodzącym szoki asymetryczne może być **polityka budżetowa** – samo dążenie do osiągnięcia deficytu budżetowego na poziomie 3% PKB²⁷ spowoduje uruchomienie automatycznych stabilizatorów, przeciwdziałających załamaniom cyklicznym²⁸.

Dużą rolę będzie też odgrywać pokonanie segmentacji rynków oraz wzrost ich elastyczności, który spowoduje szybszą reakcję na bodźce, wynikające z prowadzonej polityki²⁹. Mimo zakładanej spójności, która ma być efektem funkcjonowania UGW, autorzy wielu raportów i opracowań twierdzą, że nie doprowadzi ona do całkowitego zniesienia dysproporcji rozwojowych między regionami UE, a tym samym do zmniejszenia wrażliwości cyklicznej regionów biedniejszych (rys. 3).

Rys. 3. Regionalne skutki polityki makroekonomicznej

Źródło: K. Gawlikowska-Hueckel, *Rozwój regionalny UE. Konwergencja czy polaryzacja*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2003, s. 239

²⁷ Jedno z kryteriów konwergencji z Maastricht.

²⁸ Ma temu sprzyjać Pakt Stabilizacji i Wzrostu, którego realizacja ma się przyczynić do największej od kilkudziesięciu lat stabilizacji gospodarczej.

²⁹ K. Gawlikowska-Hueckel, *Procesy rozwoju*, s. 175-179.

Cały czas nie ma wyczerpującej odpowiedzi na pytanie o rolę polityki regionalnej w procesie dalszej integracji. Dotychczasowe efekty tej polityki nieznacznie tylko przyczyniły się do poprawy sytuacji w regionach. Skutki funkcjonowania funduszy strukturalnych dla rozwoju regionalnego szacowane są najczęściej w odniesieniu do PKB i jego przyrostu, spowodowanego skorzystaniem przez dany region z pomocy strukturalnej oraz w odniesieniu do poziomu zatrudnienia. W wyniku oceny reformy funduszy strukturalnych i samej polityki (od 1989 r.) stwierdzono, że PKB oraz zatrudnienie średnio wzrosły o około 1-2%. Wyniki te różnią się w poszczególnych państwach członkowskich UE, a jeszcze bardziej różnicują się na poziomie regionów NUTS2. W kontekście przygotowań do nowej perspektywy budżetowej na lata 2007-2013 nadal oczekuje się, że sformułowane priorytety rozwoju regionów w poszerzonej Unii Europejskiej i kierunki alokacji funduszy strukturalnych przyniosą większe efekty (a także uwzględniane będą analizy gospodarcze i zalecenia Komitetu Regionów).

INTERRELATIONS OF LEVEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND CYCLICAL SENSITIVITY OF THE EUROPEAN UNION REGIONS

Summary

The article refers to the relations between the level of economic development of the regions of the EU-15 and its business cycle sensitivity. Differentiation of economic structure and development level cause different reactions in regions during upswing or downswing phase. This may interfere the EMU functioning. The problem seems to be more important in the situation when the EU Member States lose the instrument of monetary policy, which enables shaping economic policy of a particular country. The policy pursued at the central –European – level does not take into account regional development. That is the reason to concentrate on the issues of convergence and regional business cycles sensitivity. In the literature one says that better developed regions are less sensitive than those less developed. We try to verify such a hypothesis in the article.

Tabela 4

PKB na mieszkańca w SSN w 25 najbogatszych i najbiedniejszych regionach UE w 1986 i 1996 r.

1986			1996		
regiony	PKB na mieszkańca EU 15=100		regiony	PKB na mieszkańca EU 15=100	
Hamburg (D) DE6	185	1	Hamburg (D) DE6	192	1
Bruxelles-Cap. / Brussels Hfdst. Gew. (B) BE1	163	2	Bruxelles-Cap. / Brussels Hfdst. Gew. (B) BE1	173	2
Île-de-France (F) FR1	162	3	Darmstadt (D) DE71	171	3
Darmstadt (D) DE71	152	4	Luxembourg (Grand-Duché) (L) BE34	169	4
Wien (A) AT13	148	5	Wien (A) AT13	167	5
Greater London (UK) UKI	148	6	Île-de-France (F) FR1	160	6
Bremen (D) DE5	144	7	Oberbayern (D) DE21	156	7
Stuttgart (D) DE11	143	8	Bremen (D) DE5	149	8
Oberbayern (D) DE21	141	9	Greater London (UK) UKI	140	9
Luxembourg (Grand-Duché) (L) BE34	137	10	Antwerpen (B) BE21	137	10
Średnia dla 10 najbogatszych regionów	153		Średnia dla 10 najbogatszych regionów	158	
Stockholm (S) SE01	133	11	Stuttgart (D) DE11	135	11
Ahvenanmaa/Åland (FIN) FI2	132	12	Groningen (NL) NL11	134	12
Lombardia (I) IT2	132	13	Emilia-Romagna (I) IT4	133	13
Uusimaa (FIN) FI16	129	14	Lombardia (I) IT2	132	14
Valle d'Aosta (I) IT12	129	15	Valle d'Aosta (I) IT12	131	15
Berlin (D) DE3	128	16	Uusimaa (FIN) FI16	129	16
Emilia-Romagna (I) IT4	125	17	Trentino-Alto Adige (I) IT31	128	17
Mittelfranken (D) DE25	124	18	Grampian (UK)	126	18
Antwerpen (B) BE21	124	19	Friuli-Venezia Giulia (I) IT33	126	19
Karlsruhe (D) DE12	123	20	Karlsruhe (D) DE12	126	20
Düsseldorf (D) DEA1	122	21	Veneto (I) IT32	124	21
Grampian (UK)	122	22	Berkshire et al.(UK) UKJ1	124	22
Noord-Holland (NL) NL32	117	23	Mittelfranken (D) DE25	123	23
Köln (D) DEA2	117	24	Stockholm (S) SE01	123	24
Piemonte (I) IT11	117	25	Salzburg (A) AT32	121	25
Średnia dla 25 najbogatszych regionów	138		Średnia dla 25 najbogatszych regionów	143	

Guyane (F) FR93	37	1	Guadeloupe (F) FR91	40	1
Guadeloupe (F) FR91	37	2	Ipeiros (EL) GR21	44	2
Alentejo (P) P14	37	3	Réunion (F) FR94	46	3
Açores (P) PT2	40	4	Guyane (F) FR93	48	4
Madeira (P) P3	40	5	Açores (P) PT2	50	5
Réunion (F) FR94	40	6	Voreio Aigaio (EL) GR41	52	6
Centro (P) PT12	42	7	Martinique (F) FR92	54	7
Voreio Aigaio (EL) GR41	44	8	Madeira (P) P3	54	8
Extremadura (E) ES43	44	9	Extremadura (E) ES43	55	9
Algarve (P) PT15	44	10	Dessau (D) DEE1	55	10
Średnia dla 10 najbiedniejszych regionów	41		Średnia dla 10 najbiedniejszych regionów	50	
Ipeiros (EL) GR21	47	11	Andalucía (E) ES61	57	11
Martinique (F) FR92	49	12	Dytiki Ellada (EL) GR23	58	12
Dytiki Ellada (EL) GR23	49	13	Magdeburg (D) DEE3	58	13
Norte (P) PT11	51	14	Peloponnisos (EL) GR25	58	14
Ionia Nisia (EL) GR22	52	15	Calabria (I) IT93	59	15
Andalucía (E) ES61	53	16	Alentejo (P) P14	60	16
Castilla-La Mancha (E) ES42	54	17	Centro (P) PT12	61	17
Galicja (E) ES11	55	18	Anatoliki Makedonia, Thraki (EL) GR11	61	18
Thessalia (EL) GR14	55	19	Thüringen (D) DEG	61	19
Anatoliki Makedonia, Thraki (EL) GR11	56	20	Mecklenburg-Vorpommern (D) DE8	61	20
Kriti (EL) GR43	57	21	Dytiki Makedonia (EL) GR13	62	21
Dytiki Makedonia (EL) GR13	58	22	Ionia Nisia (EL) GR22	62	22
Kentriki Makedonia (EL) GR12	58	23	Norte (P)) PT11	62	23
Calabria (I) IT93	59	24	Thessalia (EL) GR14	63	24
Peloponnisos (EL) GR25	61	25	Galicja (E) ES11	63	25
Średnia dla 25 najbiedniejszych regionów	59		Średnia dla 25 najbiedniejszych regionów	52	

Źródło: Eurostat i obliczenia DGXVI (DG Regio), 1998; dla landów wschodnich Niemiec brak danych za 1986 r.; Francja (DOM) 1996: dane z 1994 r.; 1986 : bez Groningen (NL).

Tabela 5

Regiony o najwyższym i najniższym poziomie WDB na mieszkańca w SSN w latach 1986, 1996 i 2002

1986		1996		2002		
regiony	WDB na mieszkańca EU 15=100	regiony	WDB na mieszkańca EU 15=100	regiony	WDB na mieszkańca EU 15=100	
1	BE1 Bruxelles-Brussel	212	BE1 Bruxelles-Brussel	219	UKI1 Inner London	206
2	UKI1 Inner London	199	UKI1 Inner London	198	BE1 Bruxelles-Brussel	202
3	IT31 Trentino-Alto Adige	180	DE6 Hamburg	177	DE6 Hamburg	173
4	DE6 Hamburg	178	AT13 Wien	160	FR1 Île-de-France	158
5	NL11 Groningen	172	FR1 Île-de-France	159	IT2 Lombardia	154
6	IT12 Valle d'Aosta	171	IT31 Trentino-Alto Adige	157	AT13 Wien	154
7	FR1 Île-de-France	166	IT12 Valle d'Aosta	156	IT31 Trentino-Alto Adige	152
8	AT13 Wien	165	IT2 Lombardia	155	IT4 Emilia-Romagna	149
9	IT2 Lombardia	149	IT4 Emilia-Romagna	150	IT12 Valle d'Aosta	147
10	IT3 Nord Est	145	DE71 Darmstadt	147	DE21 Oberbayern	146
	Średnia dla 10 najbogatszych regionów	174		168		164
11	IT32 Veneto	142	DE21 Oberbayern	144	DE71 Darmstadt	141
12	SE01 Stockholm	141	IT3 Nord Est	140	IT3 Nord Est	139
13	DE11 Stuttgart	139	IT32 Veneto	138	DE5 Bremen	138
14	DE21 Oberbayern	139	DE5 Bremen	136	IT32 Veneto	138
15	DE5 Bremen	137	IT11 Piemonte	136	UKJ1 Berkshire et al.	138
16	DE71 Darmstadt	137	NL11 Groningen	135	IT11 Piemonte	137
17	IT4 Emilia-Romagna	135	IT33 Friuli-Venezia Giulia	134	FI16 Uusimaa	136
18	IT11 Piemonte	133	IT1 Nord Ovest	133	IT1 Nord Ovest	135
19	IT33 Friuli-Venezia Giulia	132	AT32 Salzburg	131	SE01 Stockholm	135
20	IT6 Lazio	130	IT6 Lazio	129	NL31 Utrecht	134
21	UKH1 East Anglia	130	DE7 Hessen	128	IT33 Friuli-Venezia Giulia	133
22	IT1 Nord Ovest	129	IT51 Toscana	128	FI2 Aland	132
23	FI16 Uusimaa	129	NL31 Utrecht	128	UKH1 East Anglia	132
24	DE3 Berlin	128	BE21 Antwerpen	127	IE02 Southern and Eastern	130
25	DEA1 Düsseldorf	125	DE11 Stuttgart	127	IT51 Toscana	130
	Średnia dla 25 najbogatszych regionów	150		147		147
26	UKI London	125	DK01 Hovedstadsreg.	126	AT32 Salzburg	130
27	DE25 Mittelfranken	122	SE01 Stockholm	126	UKI London	130
28	FR42 Alsace	122	UKH1 East Anglia	126	IT6 Lazio	129
29	AT1 Ostösterreich	122	UKJ1 Berkshire et al.	125	DK01 Hovedstadsreg.	127

<42>

30	UKJ1 Berkshire et al.	122	UKM1 North East Scot	124	IT13 Liguria	127
	Średnia dla 30 najbogatszych regionów	145		143		144
1	ES43 Extremadura	40	GR21 Ipeiros	42	PT2 Açores	47
2	PT11 Norte	41	PT2 Açores	45	PT14 Alentejo	50
3	PT14 Alentejo	42	ES43 Extremadura	50	UKM4 Highlands and Islands	50
4	PT12 Centro	45	GR25 Peloponnisos	51	PT12 Centro	52
5	PT15 Algarve	45	GR23 Dytiki Ellada	53	ES43 Extremadura	53
6	PT2 Açores	46	PT12 Centro	53	UKL1 West Wales	53
7	IE01 Border	50	PT14 Alentejo	54	GR11 Anatoliki Makedonia	54
8	GR23 Dytiki Ellada	52	GR11 Anatoliki Makedonia	55	GR23 Dytiki Ellada	54
9	ES42 Castilla-La Mancha	53	PT11 Norte	55	GR21 Ipeiros	55
10	ES61 Andalucia	53	UKL1 West Wales	55	PT11 Norte	55
	Średnia dla 10 najbiedniejszych regionów	47		51		52
11	GR21 Ipeiros	54	GR22 Ionia Nisia	56	GR25 Peloponnisos	58
12	GR22 Ionia Nisia	54	GR14 Thessalia	57	GR22 Ionia Nisia	59
13	ES6 Sur	54	ES61 Andalucia	58	GR41 Voreio Aigaio	60
14	PT1 Continente	54	GR2 Kentriki Ellada	59	ES61 Andalucia	60
15	ES11 Galicia	55	ES6 Sur	59	GR14 Thessalia	61
16	PT3 Madeira	55	GR41 Voreio Aigaio	60	ES6 Sur	61
17	UKL1 West Wales	55	PT3 Madeira	60	ES63 Ceuta y Melilla	61
18	ES4 Centro	56	UKM4 Highlands and Islands	61	PT15 Algarve	63
19	UKM4 Highlands and Islands	56	GR13 Dytiki Makedonia	62	PT3 Madeira	63
20	GR41 Voreio Aigaio	58	PT15 Algarve	62	BE32 Hainaut	64
21	ES63 Ceuta y Melilla	58	DEE1 Dessau	63	DEE1 Dessau	64
22	GR43 Kriti	59	GR1 Voreia Ellada	63	GR1 Voreia Ellada	64
23	ES1 Noroeste	59	ES11 Galicia	63	UKK3 Cornwall	64
24	GR11 Anatoliki Makedonia	60	ES42 Castilla-La Mancha	65	GR2 Kentriki Ellada	65
25	GR14 Thessalia	60	ES62 Murcia	65	ES11 Galicia	65
	Średnia dla 25 najbiedniejszych regionów	53		57		58
26	GR4 Nisia Aigaio, Kriti	62	ES63 Ceuta y Melilla	65	DE4 Brandenburg	66
27	UKK3 Cornwall	62	DED1 Chemnitz	66	DED1 Chemnitz	66
28	GR1 Voreia Ellada	63	DEE Sachsen-Anhalt	66	GR13 Dytiki Makedonia	66
29	GR25 Peloponnisos	63	DEE3 Magdeburg	66	ES42 Castilla-La Mancha	66
30	ES13 Cantabria	63	DEG Thuringen	66	DE8 Mecklenburg-Vorpommern	67
	Średnia dla 30 najbiedniejszych regionów	54		59		61

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych ERECO, CE 2003. W bazie danych ERECO brak danych dla francuskich terytoriów zamorskich DOM (regiony FR9-FR94), regiony portugalskie analizowane są od 1977 r., natomiast landy wschodnich Niemiec od 1991 r. Nie ujęto także Luksemburga, który potraktowano jako kraj.

Tabela 9

Regiony w kolejności od najmniejszej do największej wartości wariacji

Lp.	Region	Wariacja	Lp.	Region	Wariacja	Lp.	Region	Wariacja
1	IT11 Piemonte	0,000206	21	UKH1 East Anglia	0,000696	41	UKM4 Highlands and Islands	0,001529
2	IT4 Emilia-Romagna	0,000215	22	UKI1 Inner London	0,000730	42	DE21 Oberbayern	0,001542
3	IT2 Lombardia	0,000221	23	UKI London	0,000730	43	ES61 Andalucia	0,001544
4	BE1 Bruxelles-Brussel	0,000237	24	UKJ1 Berkshire et al.	0,000739	44	ES6 Sur	0,001621
5	FR1 Île-de-France	0,000250	25	GR23 Dytiki Ellada	0,000877	45	DE5 Bremen	0,001654
6	IT1 Nord Ovest	0,000263	26	UKL1 West Wales	0,000924	46	PT2 Açores	0,001708
7	IT32 Veneto	0,000272	27	NL31 Utrecht	0,000929	47	AT13 Wien	0,001862
8	IT3 Nord Est	0,000281	28	GR22 Ionia Nisia	0,001055	48	FI2 Aland	0,001955
9	IT6 Lazio	0,000303	29	GR2 Kentriki Ellada	0,00108	49	ES42 Castilla-La-Mancha	0,001996
10	IT33 Friuli-Venezia Giulia	0,000333	30	ES11 Galicia	0,00111	50	ES43 Extremadura	0,002052
11	BE32 Hainaut	0,000336	31	PT14 Alentejo	0,001137	51	FI16 Uusimaa	0,002105
12	IT12 Valle d'Aosta	0,000372	32	PT11 Norte	0,001172	52	IE02 Southern and Eastern	0,002123
13	DK01 Hovedstadsreg.	0,000464	33	DE6 Hamburg	0,001190	53	DE8 Mecklenburg-Vorpommern	0,002193
14	IT31 Trentino-Alto Adige	0,000522	34	GR14 Thessalia	0,001216	54	GR11 Anatoliki Makedonia	0,002319
15	IT13 Liguria	0,000553	35	PT12 Centro	0,001265	55	GR21 Ipeiros	0,002366
16	IT51 Toscana	0,000605	36	GR41 Voreio Aigaio	0,001291	56	DE4 Brandenburg	0,002395
17	GR1 Voreia Ellada	0,000669	37	DE71 Darmstadt	0,001361	57	GR13 Dytiki Makedonia	0,002486
18	UKK3 Cornwall	0,000670	38	PT15 Algarve	0,001402	58	DED1 Chemnitz	0,002553
19	SE01 Stockholm	0,000684	39	GR25 Peloponnisos	0,001434	59	DEE1 Dessau	0,003367
20	AT32 Salzburg	0,000684	40	PT3 Madeira	0,001512	60	ES63 Ceuta y Melilla	0,006429

Objaśnienia: **IT11 Piemonte** – regiony należące do grupy o najwyższym WDB na mieszkańca; BE32 Hainaut – regiony należące do grupy o najniższym WDB na mieszkańca.

